

Drs. M.J.C. Willemsen (1969), assistent-conservator Moderne Bewapening in het Legermuseum, is enkele jaren geleden afgestudeerd op een onderzoek (in samenwerking met ondermeer het Nederland-Japan Instituut te Tokyo) naar het gebruik van segrijn in WestEuropa en heeft hier reeds meerdere artikelen over gepubliceerd. In het onderstaande artikel wordt een algemeen beeld geschetst van dit, over het algemeen onbekende, materiaal en wordt dieper ingegaan op het gebruik van dit materiaal op wapens. Tevens wordt een inzicht gegeven in de mogelijke herkomst van segrijn in West-Europa en de connectie met Azië.

Vissenleer op Europese blanke wapens

Mathieu Willemsen

1. Inleiding, een kennismaking met het begrip segrijn

Dit artikel gaat over het gebruik van vissenleer, dat ook wel bekend staat onder de naam segrijn. Dit materiaal wordt sinds vele eeuwen gebruikt als bekleding voor (met name blanke) wapens. Vooral op handvatten en schedes komen we het vaak tegen.

Wat is segrijn? In woordenboeken komen we onder dit trefwoord drie diverse materialen tegen die we van elkaar moeten onderscheiden. Het woord segrijn is (vermoedelijk via het Frans) uit het Perzisch of Turks afkomstig van de woorden Sagri of Saghari die zoveel betekenen als "leer van de rug van een paard of ezel"[1]. De term segrijn zoals wij die tegenkomen in de literatuur slaat op de volgende materialen:

- 1 Segrijnleer:
 - zoogdierenvel
- 2 Segrijn:
 - haaienvel
 - roggenvel

Al deze materialen zijn in het verleden voor hetzelfde doeleinde gebruikt, namelijk als bekleding voor (over het algemeen luxe) producten.

In de rest van het artikel zal ik de term segrijnleer gebruiken voor leer dat afkomstig is van, zoogdieren. De term segrijn reserveer ik voor de producten die van vissen afkomstig zijn en deze term is daarmee gelijk aan de term Gal(1)uchat die in Frankrijk wordt gebruikt voor bewerkte vissenhuid.[2] Dit onderscheid tussen segrijn en segrijnleer is door mij zelf gereconstrueerd, niet op historische bronnen gebaseerd en dient uitsluitend om duidelijkheid te scheppen in de terminologie.

Segrijn: Van een afstand lijkt de structuur van de huid van haaien en roggen sterk op segrijnleer. Haaien, steuren en roggen behoren tot de zogenaamde kraakbeenvissen. Dit impliceert dat hun skelet bestaat uit kraakbeen. De schubben van deze vissoorten bestaan uit benige delen die qua structuur en opbouw vergelijkbaar zijn met tanden. Deze schubben ('huidtanden' is een woord

dat feitelijk beter op zijn plaats is voor deze categorie van vissen) bestaan uit een laag dentine die bekleed is met glazuur. Het onderste deel van de huidtand waarmee deze in de huid zit bestaat uit been. Deze opbouw zorgt ervoor dat de huid een hard pantser vormt en dus een efficiënte bescherming biedt tegen aanvallers. Door de opbouw van de huid is deze tevens zeer geschikt om te worden bewerkt. Steurhuiden zijn in West-Europa nooit verwerkt. De huidtandem van haaien zijn spits en naar achteren gericht, waardoor een hard en gestroomlijnd pantser ontstaat (afb. 1). Bij roggen zijn de huidtandem veeleer verworden tot ronde elementen (afb. 2 en 3). Vele lokale haaiensoorten dienden in het verleden om gebruikt te worden als leverancier voor segrijn. Bij roggen ligt dit anders. Voor de fabricage van segrijn van roggen werd in West-Europa uitsluitend de huid van de pijlstaartrog met de Latijnse benaming *Dasyatis Sephen* gebruikt. Deze huid kenmerkt zich doordat in het midden op de rug een aantal grotere huidtandem op een rij voorkomen. De huidtandem worden naar de zijkanten toe steeds kleiner. Bij roggen wordt alleen het bovendeel van de huid (zonder de vleugels van de rog) gebruikt voor segrijn. Overigens wordt roggemeer in oude inventarissen ook wel abusievelijk robbenleer genoemd.[3]

2. De fabricage van segrijn

Nadat de vissen op zee zijn gevangen (haaien in lokale Europese wateren[4], roggen in tropische wateren) worden deze gevild. Voor de haaien is vrijwel de hele huid bruikbaar voor verwerking tot segrijn (of schuurpapier, zie volgend hoofdstuk) aangezien de huidstructuur over het hele lichaam gelijk is; bij de roggen wordt alleen het ruggedeelte gebruikt aangezien zich hier het fraaiste gedeelte bevindt met de grote huidtandem. De 'vleugels' en de buik worden niet voor segrijn gebruikt. De roggenvleugels konden worden verkocht als delicatessen. Het villen van een gemiddelde haai neemt ongeveer een half uur in beslag. Als de huiden aan land zijn gebracht worden ze gereinigd in water en op de gewenste maten gesneden. Bloed en slijm moet worden verwijderd. Het goed reinigen van de huiden is van essentieel belang aangezien de huiden anders zouden kunnen gaan rotten. Bovendien zijn de vellen moeilijker te verwerken als deze aan de binnenzijde nog oneffenheden bevatten. Aan de buitenzijde zijn de huiden vaak sterk vervuild door het leven op de bodem van de oceanen. Door ze goed te reinigen verkrijgen de huiden een mooie egale kleur. Ook houden eventuele kleurstoffen niet goed op een verontreinigde huid. Het reinigen van de binnenzijde van de huid gebeurde in het verleden deels op dezelfde wijze als bij de huiden van zoogdieren, namelijk met een halfrond mes dat over de huid werd geschraapt die op een halfronde boomstam lag. Dit proces neemt ongeveer twintig minuten in beslag. Hierna werd de huid in zout water gewassen en ingezouten[5]; dit om rotting te voorkomen. Vervolgens worden de huiden opgespannen en in de buitenlucht te drogen gehangen. Door het opspannen wordt voorkomen dat de huiden krimpen en dus minder materiaal zouden opleveren. Dit proces van villen, schoonmaken en inzouten dient binnen 24 uur na dood van de vis te gebeuren aangezien de huid anders onvermijdelijk zou gaan rotten.

Na een week kan het zout van de huiden worden gehaald en kunnen de vellen worden opgeslagen in pakhuizen om, al dan niet via een tussenhandelaar, naar de uiteindelijke verwerker/gebruiker te gaan.

Als visleer nat wordt gemaakt is het net zo soepel als "gewoon" leer. Ook is het wel bekend dat de huiden in het verleden werden bestreken met glycerine waardoor deze gedurende enkele maanden zacht en buigzaam werden en daarna zonder krimp opdroogden.[6] De verlijming van de huiden op de ondergrond geschiedde in het verleden met waterbestendige lijm.[7] De gangbare vis- of beenderlijm was hiervoor ongeschikt aangezien deze op waterbasis is. De huiden kunnen dan vervolgens naar wens worden gepolijst of gevernist. Voor een monochrome kleur kan de ondergrond waarop de huid wordt gelijmd ook eerst worden voorzien van een laag

gekleurd papier dat na verlijming door de huid heen schijnt. Soms worden de holtes tussen de huidtandem voorzien van gekleurde (zegel)lak. Over het algemeen werden de huiden eerst gekleurd en dan pas verlijmd. Verder kon de huidstructuur ook worden gemanipuleerd door vervanging van de huidtandem door fraaiere exemplaren uit andere huiden. Dit kon zo overtuigend worden gedaan dat soms alleen een geoefend oog kan waarnemen dat de tekening van de huid niet in overeenstemming is met de echte huidtekening.

3. Segrijn door de eeuwen heen[8]

De eerste en oudste functie van vissenhuid is als 'schuurpapier'. Plinius vermeldt dit gebruik reeds in de eerste eeuw van onze jaartelling.[9] Omdat de huid van roggen en haaien tamelijk ruw is, is zij zeer geschikt om te worden gebruikt als schuurmiddel. Met name meubelmakers gebruikten in het verleden vissenhuid voor het polijsten van onder meer hout, been en ivoor. Hiertoe werd een gedeelte van het vel op maat gesneden en vervolgens op een ondergrond (bijvoorbeeld een plankje) gemonteerd[10]. Het fijnste schuurpapier kwam van de huid rond de vinnen en de snuit. Tot in de 20e eeuw is deze toepassing van vissenhuid bekend en pas na de Tweede Wereldoorlog is vissenhuid in West-Europa definitief verdrongen door het machinaal vervaardigde schuurpapier. In Japan is het nog steeds voor dit doeleinde te koop in de winkel. In het begin van het gebruik van segrijn als bekledingsmateriaal (vanaf tenminste de 16e eeuw) wordt vissenleer verwerkt op de handvatten van blanke wapens. Daarbij is sprake van een bekledingsmateriaal waarbij men uitgaat van de materiële eigenschappen van het materiaal. In de 17e eeuw bestaan er met name veel bestek- en messchedes die met segrijn zijn bekleed. Dit gebruik van segrijn als bekleding voor schedes van tafelmessen zien we in Nederland tot in de 19e eeuw doorgaan en is puur decoratief. De eigenschappen van het materiaal zijn nu secundair geworden en het gaat nu alleen nog maar om de esthetiek van het materiaal. Voorwerpen uit de 17e eeuw met segrijn stammen met name van Engelse en Nederlandse bodem en deze fase in het gebruik van segrijn kan, met de grote nadruk op schedes/foedralen voor klingen, gezien worden als een voortzetting van de toepassing van segrijn op blanke wapens. Vanaf deze periode worden er steeds meer soorten voorwerpen met vissenleer bekleed met een eerste hoogtepunt in de tweede helft van de 18e eeuw. Er zijn een aantal achttiende eeuwse winkeliers met naam bekend die vissenleer in hun assortiment hadden.[11] In deze eeuw is het bijvoorbeeld zeer in trek om wetenschappelijke instrumenten te voorzien van een bekleding van vissenleer.[12] Vanaf deze periode zijn ook voorwerpen met segrijn bekleed waarbij het functionele aspect van dit materiaal totaal uit het oog is verloren en slechts de esthetische kwaliteiten gelden, zoals etui's voor reisnecessaires, parfumflessen, aderlaatmessen en timmermansbestekken. Het tweede hoogtepunt vindt plaats in het 20e eeuwse interbellum als met name in Frankrijk en Engeland vele soorten objecten (waaronder meubelen) worden bekleed met dit exotische materiaal.[13] Segrijn wordt zeer gewaardeerd gedurende de Art Deco periode. Nog tot op heden is het mogelijk om allerlei soorten voorwerpen te kopen die zijn bekleed met dit materiaal.[14]

4. Segrijn op wapens

De oudste ons bekende westerse voorwerpen die bekleed zijn met segrijn betreffen blanke wapens. Dit hangt samen met de fysieke kenmerken van segrijn: de huidtanden van de haai en de rog zorgen voor een zeer goede grip en voorkomen dat een wapen in een gevecht uit de handen wordt geslagen. Dit maakt dat segrijn uitermate geschikt is als bekleding van grepen. De bekleding van handvatten en schedes bij slag- en steekwapens is het meest verspreide gebruik van vissenhuiden uit de geschiedenis. We komen het tegen op wapens uit velerlei streken van Europa, Azië en Afrika. Het oudst bewaard gebleven object dat is bekleed met vissenhuid is dan

ook een zwaard. Het betreft het zogenaamde zwaard van Karel de Grote dat dateert uit ca. 900 en zich te Wenen bevindt.[15] Dit wapen is vermoedelijk in het Nabije Oosten gemaakt en bezit een handvat waarop zich nog de restanten van het roggenvel bevinden die behoren tot de oorspronkelijke bekleding van het handvat. Het oudste West-Europese wapen dat ik gedurende mijn onderzoek heb kunnen vinden, betreft een Poolse zwaard uit 1559 waarvan het handvat voorzien is van grijs ruw haaienvel.[16] Zeer opmerkelijk is dat de bijbehorende schede eveneens bekleed is met (zwart gepolijst) haaienvel. Een zeer vroeg voorbeeld van het decoratieve gebruik van segrijn waarbij de fysieke eigenschappen van het materiaal ondergeschikt zijn aan het esthetische aspect. De haaienhuid is zodanig op het handvat bevestigd dat de huidtanden neerwaarts wijzen. Hierdoor heeft het wapen een zeer goede grip en kan het niet makkelijk uit de handen gegrist worden tijdens een gevecht. Ongetwijfeld zal de bezitter van dit wapen stevige handschoenen hebben gedragen; zo niet zou hij elke keer dat hij het wapen gebruikte zijn handen tot bloedens toe hebben opgehaald. Dat een handvat voorzien is van ongepolijste haaienhuid, is opmerkelijk en hiervan zijn dan ook geen andere voorbeelden bekend. Alle 'normale' handvatten die met haaienhuid zijn bekleed vertonen een ander beeld: een huidsoort van een haai welke pastillevormige huidtanden vertoont. Dit komt doordat de huidtanden grotendeels zijn weggeschuurd. Dit Poolse wapen stemt qua datering overeen met de oudste Europese bron die segrijn vermeldt. In een boek uit 1555 wordt namelijk het volgende over haaien gezegd: *[le chien de mer] duquel la peau aspre & rude, Bert aux Menuisiers, Artillers & Charpétiers, a polir leur boys & ouvrages. Il sert aussi a couvrir les poignees des dagues & elpees, pour les tenir- plus seurement a la main.*[17] Volgens deze bron werden dus rond het midden van de 16e eeuw al dolken en degens voorzien van met segrijn beklede handvatten. Van iets later datum dan de bovengenoemde sabel stamt een groep van dolken en zwaarden die dateert uit het laatste kwart van de 16e eeuw. Het betreft Duitse blanke wapens (dolken en zwaarden) die afkomstig zijn van de bereden garde van de Keurvorst van Saksen, voorzien van handvatten met zwart haaienvel. Exemplaren van deze groep bevinden zich onder andere in de collectie van het Legermuseum (afb. 4).

Met name op Engelse wapens komen we regelmatig roggenvel tegen als bekleding van handvatten. Op wapens die afkomstig zijn van het continent zien we roggenvel veel minder en overheerst de haaienhuid. Een van de oudste bekende Europese objecten dat bekleed is met roggenvel betreft dan ook een Engelse sabel die dateert uit ca. 1660.[18] Ik sluit niet geheel uit dat ook al in de Middeleeuwen (mogelijk onder invloed van de Arabische wereld) handvatten van wapens bekleed waren met vissenleer; dit is echter moeilijk te bewijzen gezien het geringe aantal middeleeuwse wapens waarvan we de oorspronkelijke handvatbekleding kennen. Behalve op militaire wapens, komen we vissenleer uiteraard ook tegen op civiele blanke wapens zoals hartsvangers die bij de jacht werden gebruikt. (afb. 5)

Zoals reeds vermeld werden ook de schedes van de wapens wel eens bekleed met vissenleer. Aangezien het echter relatief weinig voorkomt dat schedes bij wapens van voor de 18e eeuw bewaard zijn gebleven, is het echter zeer moeilijk om hier betrouwbare informatie over te verschaffen. Op schedes van 18e en 19e eeuwse degens komen we af en toe haaienvel tegen dat zeer dun is gepolijst en voorzien is van een witte ondergrond (afb. 6). Het lijkt van een afstand sterk op wit perkament maar nadere beschouwing wijst uit dat dit soms haaienvel is. Het gebruik van segrijn in combinatie met blanke wapens kent vanaf tenminste de 16e eeuw tot op heden een ononderbroken lijn. Zo kreeg Hermann Goering bijvoorbeeld in 1935 als huwelijksgeschenk van de Duitse Luftwaffe een zwaard waarvan de schede was bekleed met blauwgekleurde roggenvel.[19] Ook tegenwoordig is menig blank wapen voorzien van een handvat van segrijn. Indien er sprake is van segrijn op handvatten betreft het vrijwel uitsluitend duurdere wapens, dus

van de garde of van (onder)officieren. Op reguliere wapens van manschappen komt geen segrijn voor en is de greep voorzien van metaaldraad, al dan niet in combinatie met leer van zoogdieren. Ook buiten Europa zijn blanke wapens bekleed met vissenleer. Zo bestaan er bijvoorbeeld Ghanese wapens bekleed met roggenleer[20] en ook zijn er vele Arabische en Aziatische wapens met segrijn gedecoreerd (afb. 7). Met name in Japan bestond er een hele grote belangstelling voor dit materiaal, waarbij grote waarde werd gehecht aan de esthetische kwaliteiten van de huidstructuur.[21] Dit was voor de VOC dan ook een reden om een Japanse bediende in Batavia in dienst te hebben die zich bezighield met de keuring en selectie van roggenhuiden. Het gaat echter te ver om in dit kader dieper op het buiten-Europese gebruik van segrijn (dat ouder is dan het Europese) in te gaan.

Zoals in het begin van het artikel vermeld, is er naast segrijn ook sprake van segrijnleer. Segrijnleer kent een Oosterse oorsprong en werd onder meer gefabriceerd in Algiers, Constantinopel, Perzië en Tripoli. Ook in Polen werd gedurende de 18e eeuw segrijnleer geproduceerd dat naar West-Europa werd verscheept. Uit 1799 is een uitgebreid verslag bekend over de fabricage van segrijnleer.[22] In het kort komt het erop neer dat het leer wordt ontdaan van vetten en haren en vervolgens met zaden van de Ganzevoet of mosterdzaden wordt bestrooid. Hierna worden deze zaden in het leer getrapt zodat er afdrukken van in het leer ontstaan. Vervolgens worden de zaden verwijderd waardoor er een leersoort ontstaat dat een fraai reliëf vertoont. Oorspronkelijk werd hiervoor alleen leer van de achterhand van paarden of ezels gebruikt. In West-Europa werd ook wel geitenleer gebruikt waarbij met behulp van verwarmde koperen platen reliëf werd aangebracht.[23] Dit leer is in het verleden onder andere gebruikt voor de omslagen van VOC-almanakken en bijbels. Segrijnleer is te herkennen aan de kleine indrukken die allemaal van vrijwel dezelfde grootte zijn. Aangezien deze structuur sterk lijkt op die van haaien- en roggenhuid is deze naam in het verleden ook voor deze materialen gebruikt. Met name op wapens uit het oostelijk deel van het Middellandse-zeegebied en Arabië komen we segrijnleer tegen. (afb. 8). Op West-Europese wapens komen we dit materiaal nauwelijks tegen.

5. De herkomst van het segrijn in WestEuropa

Toen ik mij in het onderwerp 'segrijn' verdiepte, leefde alom de gedachte dat het gebruik van segrijn een herkomst heeft in Japan en dat, via onder meer de VOC, dit materiaal zich in de loop der tijd naar Nederland en de rest van West-Europa heeft verspreid. Het Japanse segrijn (same) zal ongetwijfeld in onze streken bekend zijn geweest door de ladingen van voorwerpen die onder meer door de VOC via Batavia naar Europa zijn gebracht.[24] Er zijn ook in Europa gemaakte objecten bekend waarvan het buiten kijf staat dat zij op Japanse voorbeelden zijn geïnspireerd. Zo bevindt zich in een privé-collectie te New York een kabinet uit de 18e eeuw dat Japanse invloeden vertoont.[25] Daarnaast zijn diverse Japanse blanke wapens bekend die bekleed zijn met same die vermoedelijk speciaal voor de export naar Europa zijn vervaardigd en ook zijn vele met vissenleer beklede koffers uit Japan naar Europa geëxporteerd gedurende de 17e en 18e eeuw. Het Japanse segrijn heeft dus in ieder geval een zekere invloed uitgeoefend op het Europese vissenleer.

Het Aziatische same is in technisch opzicht echter zeer afwijkend van het Europese segrijn. Zo wordt de Aziatische variant vaak verwerkt in combinatie met lak (same nuri); een dergelijke combinatie komen we in Europa nooit tegen. Ondanks dat ook lakwerk in Europa wel werd geïmiteerd. Ook de Aziatische kleuren zijn afwijkend van de Europese; er is duidelijk sprake van een afwijkend kleurengamma. En hoewel in beide gebieden segrijn als bekleding op handvatten van blanke wapens is toegepast, is ook hier een onderscheid te maken: bij de

Japanners wordt een zeer groot belang gehecht aan het tonen van de grote korrels op het midden van de roggenhuid en deze zijn dan ook altijd prominent aanwezig op de kostbaardere Japanse wapens.[26] De Europeanen hechten hier nauwelijks waarde aan en letten hier niet of nauwelijks op. Daarnaast valt in Europa als het ware een evolutie waar te nemen in het gebruik van segrijn: het begint op zijn laatst in de 16e eeuw als Japan nog nauwelijks bekend is (de eerste Europeanen zetten pas in 1542 de eerste voet aan wal, de eerste Nederlanders pas in 1600) en verspreidt zich langzaam via de wapens/messen/bestekken naar de wetenschappelijke instrumenten en luxe producten. De oorsprong van segrijn zou misschien zelfs te traceren zijn op het oudere gebruik als schuurmiddel bij de Romeinen. Het is niet zo dat er na de ontdekking van Japan opeens begonnen werd met het gebruik van vissenleer.

Een theorie die misschien meer dan de Japanse connectie voor de hand ligt is dat het gebruik van roggenvellen afgekeken is van de Arabische wereld. Er zijn vele Islamitische wapens bekend waarvan de handvatten en schedes voorzien zijn van segrijn of segrijnleer. Met name gedurende de kruistochten zijn er intensieve contacten geweest tussen de Arabische en de Europese wereld en vele uitvindingen zijn door de Europeanen van Arabië overgenomen. Mogelijk dat de verwerking van roggenvellen er één van is. Of de Arabieren dit gebruik op hun beurt weer uit Azië hebben geïmporteerd is onbekend.

Daarnaast is het zeer wel mogelijk dat het segrijn zich vanuit Arabië zowel westwaarts (Europa) als oostwaarts (Azië) heeft verspreid. Dit blijft voorlopig echter gissen. Een feit is wel dat het eerder genoemde zwaard van Karel de Grote hoogstwaarschijnlijk in het Nabije Oosten is vervaardigd en dat segrijn met dit wapen in Europa bekend is geworden. Keizer Karel resideerde immers in West-Europa.

Een laatste mogelijke origine zou de Afrikaanse oostkust kunnen zijn. Ook hier zijn in het verleden veel roggenhuiden verwerkt om te dienen als bekledingsmateriaal voor onder meer wapens. De precieze herkomst van het in Europa gebruikte roggemeer blijft voorlopig echter een groot vraagteken. Het gebruik van haaienvel in West-Europa valt eventueel te verklaren uit het feit dat haaien in de Europese wateren voorkomen. Haaienvaar is dan ook altijd makkelijk voor handen geweest. De *Dasyatis sephen* (pijlstaartrog) echter komt uitsluitend in tropische wateren voor en het gebruik hiervan moet dus zijn oorsprong hebben in de gebieden waar deze vis van nature voorkomt. Het betreft dan met name het gebied ten oosten van Europa: van het Nabije Oosten (de Rode Zee) tot diep in Azië (India/China/Japan).

Een andere vraag is hoe men in Europa aan Oosterse roggenhuiden kwam.

Een eenvoudig logisch antwoord hierop zou zijn dat de VOC hierin een spil was. Uit intensief archiefonderzoek blijkt dat de VOC op grote schaal roggenvellen verhandelde in het kader van de inter-Aziatische handel. Men betrok huiden van lokale vissers in bijvoorbeeld Siam, Ceylon en aan de koromandelkust. Deze huiden werden vervolgens via Batavia naar Japan vervoerd, waar zij zo hoog werden aangeslagen dat zij zelfs dienden als geschenk voor zijne Keizerlijke Hoogheid.[27]

Hoewel de Oost-Indische Compagnie in zeer grote getale de huiden met de Japanners verhandelde, is er in nagenoeg geen enkele ladingslijst van een VOC-schip richting Europa een spoor te vinden van dit materiaal. De vellen die de Nederlanders op zeer grote schaal verhandelden in Azië (er gingen in sommige jaren meer dan 50.000 vellen richting Japan![28]) waren uitsluitend bestemd voor de Aziatische markt. Dit is zeer merkwaardig gezien het feit dat er desondanks toch roggenhuiden in West-Europa tot segrijn zijn verwerkt. Een logische gevolgtrekking moet dan ook zijn dat er een andere handelsrelatie moet zijn geweest middels welke men in Europa roggenvellen betrok. In 1660 heeft de VOC in Zuid-Afrika gezocht naar

geschikte vissenhuiden voor de Japanse markt.[29] Dit bleek echter niet mogelijk en hier is verder niet op door gegaan door de compagnie.

Navraag bij de archieven van de Britse East India Company heeft uitgewezen dat ook hier nauwelijks iets over dit onderwerp te vinden is. Een mogelijke hypothese is dat de roggenvellen over land naar Europa werden vervoerd of dat deze uit de Levanthandel afkomstig waren. Naspeuringen in de archieven over de Levanthandel hebben echter geen sporen in deze richting opgeleverd, zodat we voorlopig nog in het ongewisse moeten blijven over de exacte herkomst van de roggenvellen.

6. Conclusie

Vanaf tenminste de 16e eeuw tot heden zijn er in West-Europa wapens bekleed met vissenleer op de grepen en de schedes. Hiervoor werden de huiden van diverse haaien en van roggen (met name van de *Dasyatis sephen*) gebruikt. De haaien werden in Europese wateren gevangen en de roggen werden via een nog onbekende route uit het Nabije of Verre Oosten geïmporteerd in West-Europa. De oorsprong van het gebruik van dit materiaal ligt in de fysieke eigenschappen: door het ruwe uiterlijk zorgt dit materiaal voor een stevige grip. Ook zijn er (zij het sporadisch) grepen van vuurwapens met vissenleer bekleed. Buiten West-Europa werden deze vissenhuiden ook benut voor dit doeleinde, zo kennen we hiervan Aziatische en Afrikaanse voorbeelden hiervan. Vanaf de oudheid tot in de 20e eeuw is vissenhuid gebruikt als schuurmiddel. Daarnaast is het ook veel gebruikt als puur decoratief bekledingsmateriaal met hoogtepunten in de tweede helft van de 18e eeuw en in het Interbellum.

Literatuur

- Atwood, J.P., The loggers and edged weapons of Hitler's Germany (West-Berlijn 1965).
- Baster, J. `Verhandeling over de bekleedselen van de huid der dieren in 't algemeen en byzonder over de schubben der vissen'. Verhandelingen uitgegeeven door de Hollandsche Maatschappye der weetenschappen te Haarlem. 6e deel, 2e stuk 1762, 746-766.
- Beton du Mans, P., La nature et diversité des poissons, avec leur pourtraicts, representez au plus pres du naturel (Parijs 1555).
- Bosman, D.B. & Thom, H.B., Dagregister gehouden bij den oppercoopman Jan Anthonisz. Van Riebeeck (Kaapstad 1952).
- Bruhl, L., `Fishhaut'. In: W. Arndt & E. Pax, Die Rohstoffe des Tierreichs (deel I) (Berlijn 1929-1933)228-260.
- Bruhl, L., `Fishhaut als Schleif- und Glättungsmittel.' In: W. Arndt & E. Pax, Die Rohstoffe des Tierreichs (deel I) (Berlijn 1929-1933) 316-323.
- Dam-Mikkelsen, B. & Lundbaeck, T. (ed.), Etnografiske genstande i Det kongelige Danske Kunstkammer 1650-1800 (Kopenhagen 1980).
- Fillitz, H., Die Schatzkammer in Wien (Wenen 1964) 56.
- Hechter, M., Galluchat ou les mirages du requin de Chine (Mesnil-sur-l'Estrée 1989).
- Joly, H.L. & Hogistaro, L, The sword book in Honcho Gunkiko and the book of Same Kohi Seigi of Inaba Tsurio (Tokyo 1913).
- Mazet, H.S. & Young, W.E., Les requins, trente ans de pécheaux requins. (Paris 1948)
- North, A., Schwerter (Bern/Stuttgart 1982).
- Kasteleijn, P.J. `De leerlooyer, leertouwer, wit- of zeemlooyer; of verhandeling over de bereidingen der dierlijke huiden, tot allerhande soorten van leeren'. Volledige beschrijving van alle kopsten, ambachten, handwerken, fabrieken, trafieken, derzelver werkhuisen, gereedschappen enz., deel 3 (1789) (Dordrecht 1988-1804).
- Panas, Dr. `De Beschrijving van de wyze, op welke men in Astrakan het zoogenaamd SEGRYN of CHARYN vervaardigt'. Oeconomische Courant ter bevordering van National Huishoudkunde, Nyvrheid, Koophandel, Zeevaart, Fabrieken, Trafieken, Beoefende Kopsten, Landbouw, en alle andere middelen van bestaan No. 42, 29 juni 1799.
- Perfettini, J. Le galuchat, un matériel mystérieux, une technique oubliée (Parijs 1988).
- Perfettini, J. & Caunes, L. de, Galuchat (Parijs 1994).
- Roubo, J.A., L'art du menuisier, ebeniste. (Z.p. 1774) (heruitgave 1976).
- Seters, W.H. van, "`shagreen" on old microscopes'. Journal of the Royal Microscopical Society LXXI (1959) 433-439.
- Sotheby's N.Y (ed.), Property from the collection of Robert H. Metzger- [veilingcatalogus]. (New York oktober 1995).
- Ville de la Cépède, B.G.E. de la, Histoire naturelle des poissons (Parijs 1798-1803).
- Vuilleumier, R. `Werkstoffe der Kunstschreinerei'. Maltechnik/Restauro 1980-2 106-122.
- Willemsen, M. `Segrijn, bekleedingsstof uit zee, leer van haaien en roggen'. Antiek 30:6 (1996)268-275.
- Willemsen, M., `Shagreen in Western Europe. Use and manufacture in the seventeenth and eighteenth centuries'. Apollo 146 no. 419, New Series (Januari 1997) 35-38.
- Willemsen, M. `Shagreen on eighteenth century scientific instruments'. Bulletin of the scientific instrument society no. 52 (maart 1997) 9-11.

Noten

1. Zie Seters, 434.
2. Jean Galluchat of Galuchat (Parijs ?-8 maart 1774) was een kokermaker die het gebruik van segrijn in Frankrijk heeft gestimuleerd, technieken ontwikkelde voor de toepassing van segrijn en een zeer grote invloed heeft gehad op het gebruik van dit materiaal in de 18e eeuw. Hij leverde onder andere aan het Franse hof. Zie: Perfettini 1988, 20-21. Voor een (deels fictieve) biografie van deze man leze men: Hechter 1989.
3. Zie ARA, aanwinsten 1820-1922, no.737 (zonder datum) 'notitie van Benige soorten van coopmanschappen die in diverse quartieren van Indien kunnen werden vertiert, en wat deselve weeder uit leveren' alwaar bij het woord 'roggevellen' het woord 'roggenvellen' staat geschreven.
4. In het Gemeentearchief Amsterdam bevindt zich een contract uit 1765 van haaienvellen die in Amsterdam werden geïmporteerd uit Bayonne (NA 14087).
5. Zoet water zou de vellen kunnen beschadigen: Mazet & Young 1948, 304.
6. Bruhl (I) 1929-1933, 237.
7. Bijvoorbeeld lijm gemaakt van de blaas van de steur (Vuilleumier 1980, 121).
8. Voor een uitgebreider overzicht van segrijn als bekledingsmateriaal, zie: Willemsen 1996 en Willemsen januari 1997.
9. Bruhl (II) 1929-1933, 316.
10. Het gebruik van vissenleer als schuurmateriaal wordt onder meer in de volgende werken beschreven: Baster, 754, De la Ville de la Cépède, deel 1 233, Roubo 1774 tome N iv III, 859.
11. Zo koopt de instrumentenmaker Andries Bossinet in 1742 acht schedes van roggemeer uit de smidswinkel van Rachel Maarschalk (Gemeentearchief Leiden, NA 2090). In de Amsterdamsche Courant van 2810-1692 staat een advertentie van makelaar Jan Meij die haaienvellen aanbiedt.
12. Zie Willemsen maart 1997.
13. Vele voorwerpen uit deze periode staan afgebeeld in: Sotheby's 1995.
14. Zie voor enkele voorbeelden: Perfettini & De Caunes, Galuchat, Paris 1994, 175-181.
15. Zie: Fillitz 1964, 56.
16. In het Musée de l'Armée te Parijs, inv.nr. J.119. De kling bevat de inscriptie 'Stefanus Bator Rex Poliniaë' 1559.
17. '[de haai] waarvan de scherpe en ruwe huid voor meubelmakers, en timmerlieden dient om hun hout en werkstukken te polijsten. Ook dient deze om de grepen van dolken en degens te bedekken om ze zekerder in de hand te houden.' Belon du Mans 1555.
18. North 1982, 35.
19. Atwood 1965, 188/189.
20. Dam-Mikkelsen 1980 inv.nr. Ecb7 en inv.nr. EN38A7.
21. Zie voor een uitgebreide beschrijving van het Japanse segrijn (same): Joly & Hogitaro 1913.
22. Zie Pallas 1799.
23. Zie Kasteleijn 1789, 72-72, alwaar in wordt gegaan op dit productieproces, en: Gemeente-archief Leiden, GA 103, waar op 27 maart 1742 '1 pers om segrijn mee te drukken' wordt verkocht.
24. Zie: de Nederlandse factorij in Japan no. 762 t/m 769 in het Algemeen Rijksarchief Den Haag. Een willekurig voorbeeld: 24-11-1634 van Firando naar Batavia aan boord van de Groll: 2 koffers in den anderen met roggevellen overtroucken.

25. Willemsen januari 1997, afb. 8/9.
26. Joly & Hogitaro 1913 gaan hier zeer uitgebreid op in.
27. Archief van de Nederlandse factorij in Japan no. 827 in het Algemeen Rijksarchief Den Haag, 20-8-1774: Door de Japanse kennislieden uijt 't packhuijs no.14 [op Deshima] voor zijn keijzerlijke majesteit gesorteerd 82 roggevellen 1 e soort uit 20 balen. Ook in de generale afrekeningen van goederen in Deshima komen regelmatig roggenvellen voor (Ned. Factorij no. 756).
28. Voor ladinglijsten van VOC-schepen, zie het archief van de Nederlandse factorij in Japan no. 762 t/m 795 in het Algemeen Rijksarchief Den Haag.
29. Bosman & Thom 1952-1957 deel III (memorie voor d'opperhooffden van 't galiot de Parkyt afvarende naar de Saldanha-bai): `Loet oock Benige roche-ende hayevellen drongen, om ons alhier te verthoonen off het oocq sulck slagh is als in Japan getrocken [trecken = in trek zijn] wort'.